

ЕКОЛОГІЧНА СТАНДАРТИЗАЦІЯ, СЕРТИФІКАЦІЯ ТА МАРКУВАННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті надано теоретичне обґрунтування екологічної стандартизації, сертифікації та маркування в системі національної екологічної політики. Розкрито основні етапи проходження процедури екологічної сертифікації в Україні. Наведено класифікації екологічного маркування та декларування за різними критеріями. Досліджено тенденції та досвід поширення систем екологічної сертифікації та маркування на території країн ЄС. Відображено динаміку кількості виданих ліцензій на право використання екомаркування та динаміку кількості найменувань екомаркованої продукції. Розроблено рекомендації для України у частині розбудови цілісної системи екологічного маркування вітчизняної продукції з урахуванням вимог ЄС.

Ключові слова: екомаркування, сертифікація, стандартизація.

Summary. The article gives a theoretical substantiation of ecological standardization, certification and marking in the system of national environmental policy. The main stages of the procedure of environmental certification in Ukraine are revealed. Classification of environmental labeling and declarations according to different criteria are given. The tendencies and experience of distribution of ecological certification and marking systems in the EU countries are investigated. The dynamics of the number of issued licenses for the right to use eco-labeling and the dynamics of the number of items of eco-labeled products is shown. Recommendations for Ukraine in the part of developing a holistic system of environmental labeling of domestic products with the requirements of the EU are developed.

Key words: eco-labeling, certification, standardization.

Постановка проблеми. Як зазначається в стратегічному національному документі «Основні засади (Стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року» [1], одним із основних інструментів реалізації національної екологічної політики поряд із системою екологічного управління, екологічним аудитом тощо є екологічне маркування.

Разом з тим в Україні до теперішнього часу не створено цілісної системи екологічного управління та екологічного маркування продукції, а в якості одного із завдань екологічної політики нашої держави у частині досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища проголошено запровадження у термін до 2020 року системи екологічного маркування товарів і продуктів харчування.

Міжнародна практика свідчить про те, що зарубіжні підприємства активно використовують переваги екологічного маркування, що забезпечує їм додаткову прихильність споживачів (оскільки у процесі купівлі товарів, послуг або робіт екологічне маркування може слугувати зручним і надійним інструментом реалізації вибору), підтримку з боку держави (так, наприклад, законодавством ЄС щодо екологічних стандартів передбачаються державні закупівлі тільки товарів та послуг, що пройшли добровільну екологічну сертифікацію),

формування позитивного іміджу (екомаркування може виступати додатковим визначальним критерієм при тендерному відборі, підвищувати рівень ділової репутації, корпоративної екологічної та соціальної відповідальності) та укріплення позицій на міжнародній арені (зростання рівня конкурентоспроможності продукції на зовнішніх ринках). Цей досвід має запозичуватись і розвиватись у сучасних українських реаліях, особливо з огляду на розвиток державою зовнішньоекономічних зв'язків та прагнення вітчизняних суб'єктів господарювання до виходу на закордонні ринки.

Також невід'ємною складовою інтеграційного шляху України є адаптація норм екологічного законодавства до європейських стандартів. Зокрема Угодою про Асоціацію Україна — ЄС [2] передбачається необхідність імплементації 29 Директив та регламентів ЄС у 8 сферах екологічного законодавства. Крім того, зазначена Угода містить пункти, відповідно до яких держава має стимулювати торгівлю та заохочувати залучення прямих іноземних інвестицій в екологічно чисті товари і послуги, сприяти використанню відновлюваних джерел енергетики та технологій енергозбереження, поширенню екологічного маркування тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях вітчизняних авторів питання екологічної сертифікації та екомаркування часто роз-

© І. І. Княженко, 2018

Бібліографія ДСТУ:

Княженко І. І. Екологічна стандартизація, сертифікація та маркування в Україні / І. І. Княженко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2018. — № 1 (41). — С. 34–38.

References (APA):

Kniazhenko, I. I. (2018). *Ekolohichna standartyzatsiia, sertyfikatsiia ta markuvannia v Ukraini* [Ecological standardization, certification and marking in Ukraine]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (41), 34–38 (in Ukr.).

глядаються в межах дослідження різних напрямів реалізації екологічної політики держави. Зокрема цими питаннями займаються такі науковці, як В. А. Андронов, Ю. В. Віхорт [3], О. В. Берюх, О. О. Веклич, С. В. Майстро, О. А. Мельниченко, К. С. Москаленко [4] та ін.

Однак досі не вирішеними залишаються проблеми відповідності екологічних норм України та ЄС, більшість Директив Угоди про Асоціацію Україна — ЄС у частині екологічної політики залишаються або ще в процесі адаптації, або адаптація за ними зовсім не відбувається. Порівняно із зарубіжною практикою, в Україні система сертифікації та екомаркування перебуває ще на етапі свого становлення. Усе це підтверджує необхідність подальшого дослідження практики екологічної сертифікації та маркування у провідних країнах світу і обґрунтування перспектив та напрямів розвитку української системи екомаркування продукції в сучасних реаліях.

Метою статті є комплексне обґрунтування екологічної сертифікації та маркування як економічного інструменту національної екологічної політики і розробка рекомендацій щодо розбудови цілісної системи екологічного маркування вітчизняної продукції з урахуванням вимог ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Екологічну сертифікацію найчастіше відносять до функцій управління у сфері охорони навколишнього середовища, процедура якої передбачає письмове документальне підтвердження уповноваженим органом у визначеному порядку відповідності об'єкта сертифікації, якими можуть виступати товари, послуги, роботи, системи управління якістю, довкілля, персоналом і т. ін., встановленим критеріям та вимогам чинного законодавства.

Екологічне маркування, або екологічна декларація, у свою чергу, є позитивним результатом процедури екологічної сертифікації, тобто підтвердженням екологічних аспектів якості продукції чи послуги, що може бути вираженим у виді відповідного формулювання або символу й використовуватись на етикетці або упаковці продукції, в технічній документації на продукцію, рекламних матеріалах тощо. Перший курс на поширення екологічного маркування в світі був прийнятий у 1992 р. на Всесвітній конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку у Ріо-де-Жанейро. Урядам держав було рекомендовано сприяти сталому споживанню шляхом поширення інформаційних програм, які б передбачали екологічне маркування, розповсюдження інформації щодо екологічних характеристик продукції тощо. Після чого у 1992 р. були розроблені та запроваджені програми екомаркування, що базувались на багатьох критеріях, у таких країнах,

як США, Канада, Японія, Німеччина, Республіка Корея, Тайвань, Австралія, а також на території країн ЄС та Північної Європи [3].

Еколого-економічна криза виникла через нерегульованість та як наслідок — суперечність системи зв'язку «людина — суспільство — природа». На відміну від природних екологічних криз, які спричиняються природними процесами: фізичними, хімічними, біологічними чи комплексними, еколого-економічна криза є антропогенною за своєю суттю. Особливістю сучасної еколого-економічної кризи є те, що вона має глобальний характер — більшість еколого-економічних проблем є світовими. Підтверджується це і Всесвітнім економічним форумом, на якому виокремлюються такі проблеми: глобальне потепління, збільшення парникового ефекту, нестача води, зміна клімату, втрата біорізноманіття, виснаження природних ресурсів, старіння населення, хронічні захворювання тощо.

Подальше поглиблення цієї кризи змушує шукати шлях розвитку такої моделі економіки, яка б урахувала і ставила у ряд пріоритетів екологічний фактор. Тому з початку 90-х років XX століття інтенсифікується процес контролю за рівнем забруднення навколишнього природного середовища просуванням екологічних товарів як одного з найважливіших принципів виробництва і споживання продукції.

Важливість та необхідність дослідження системи екологічної сертифікації викликано і тим, що його застосування відповідає потребі суспільства в охороні навколишнього природного середовища, потребі споживача мати правдиву інформацію щодо екологічної відповідності продукції, потребі виробника підвищити конкурентоспроможність своєї продукції, вимогам світової спільноти та Світової організації торгівлі, що підсилює бажання України стати повноправним членом ЄС. Слід зазначити, що від обсягу товарів різного рівня екологічності залежить екологічна безпека країни та здоров'я нації в цілому. Так, споживання екологічно чистої продукції, яке сприяє зниженню рівня екодеструктивного впливу на довкілля, може забезпечити екологічну безпеку країни, що є першочерговою метою сталого розвитку будь-якої країни світу.

На сьогоднішній день вся продукція світового ринку відображає свою країну походження, умови виробництва, стан матеріально-технічної бази виробництва тощо для того, щоб споживач мав змогу отримати інформацію щодо придбаного продукту. Тобто вся продукція має свої якісні та кількісні характеристики, що є важливим елементом в управлінні якістю продукції та задоволенні екологічних потреб суспільства. Під екологічними потребами розуміють сукупність природних і соціокультурних

параметрів, що забезпечують гармонійні умови життя у системі «людина — суспільство — природа». Отже, екологічні потреби — це потреби в екологічно чистих товарах. Головними інструментами управління якістю продукції виступають стандартизація і сертифікація.

Сертифікацією продукції (англ. quality certification) є підтвердження за допомогою спеціальних випробувань її відповідності вимогам нормативно-технічних документів, частіше стандартам. Сертифікація дає змогу контролювати дотримання вимог до продукції з метою забезпечення безпеки життя і здоров'я людей, охорони навколишнього середовища. Здійснюють сертифікацію організації, акредитовані Держстандартом України [4].

В Україні процедура екологічної сертифікації у загальному виді передбачає реалізацію таких етапів:

- заповнення і подання заявки на сертифікацію;
- попереднє аналізування заявки та визначення вартості сертифікації;
- надання підтверджуваної документації;
- оцінювання відповідності продукції вимогам екологічних стандартів;
- аналіз даних та прийняття рішення щодо екологічної сертифікації;
- застосування екологічного маркування;
- нагляд за екологічно сертифікованою продукцією.

Але аналіз зарубіжного досвіду у цій частині дає змогу констатувати, що цікавою є практика реалізації екологічної сертифікації в Німеччині, до якої залучається громадськість, що може стати корисним й для України. Зокрема на початковому етапі процедури продукція, яка претендує на екомаркування, висувається для публічного обговорення.

При цьому Федеральне бюро з навколишнього середовища створює компетентну комісію, що аналізує відгуки на зазначену продукцію, які мають відповідну вагу під час прийняття рішення щодо видачі ліцензії на право використовувати екомаркування. Щодо існуючих у світі різновидів екологічного маркування зазначимо, що найбільш поширеною в міжнародній практиці є класифікація, запропонована Міжнародною організацією стандартизації (ISO), яка пропонує розподіл екологічного маркування та декларування за трьома типами:

— I тип — екомаркування носить добровільний характер, ґрунтується на багатьох критеріях, відповідність яким встановлюється третьою незалежною стороною (акредитованим органом сертифікації), а за результатами такої оцінки виробник отримує право використовувати спеціаль-

ний знак екомаркування на упаковці, етикетці, в спеціальній документації і т. д., а сама продукція отримує порівняно з аналогічною певні екологічні переваги, що стосуються впливу на навколишнє середовище та життя й здоров'я людини на всіх етапах життєвого циклу продукту (Міжнародний стандарт якості ISO 9001; знак екомаркування «Європейська квітка» (країни ЄС) та ін.)

— II тип — екомаркування носить інформативний характер декларування, має вигляд екологічних позначок або формулювань, таких як «придатний для повторного перероблення», «вміст повторно переробленого матеріалу», «придатний для компостування» тощо, одночасно виключаючи такі декларації як «екологічно чистий», «зелений», «екологічно сприятливий», «екологічно безпечний», «сприятливий до природи», «сприятливий до ґрунту», «не забруднює» тощо, не потребує процедури сертифікації, але передбачає у разі необхідності надання виробником усієї необхідної інформації щодо вимог та перевірки якості продукції («Зелена крапка» (Німеччина); Знак замкнутого циклу «створення — використання — утилізація»; Знак, який підтверджує можливість повторного використання упаковки після належного очищення; «Знак вторинної переробки»; «Знак повторного використання матеріалу» (Німеччина);

— III тип — передбачає екологічну декларацію шляхом надання інформації стосовно кількісних екологічних показників для одиниці продукції у виді технічних звітів незалежної експертної організації на основі спостережень та досліджень життєвого циклу окремого продукту [3].

Програма екологічної сертифікації та маркування на території країн ЄС була запроваджена у 1992 р. Європейською Комісією. Після 1996 р., коли число виданих на території країн ЄС ліцензій на право використання екомаркування становило лише 6, почала спостерігатись позитивна динаміка до його зростання (53 ліцензії у 2000 р., 279 — у 2005 р., 1152 — у 2010 р., 2033 — у 2015 р.). Станом на вересень 2017 р. на території Європейського Союзу діє 2130 ліцензій (рис. 1), що охоплює понад 54,1 тис. найменувань продукції (рис. 2).

Зменшення числа ліцензій у 2014 та 2016 рр. пояснюється зміною в методології підрахунку кількості ліцензій та переглядом товарних груп. Країнами-лідерами за кількістю діючих ліцензій на екомаркування у 2017 р. виявились Франція (476 ліцензій, або 22,3 % у загальному числі), Італія (354 ліцензії, або 16,6 %), Німеччина (315 ліцензій, або 14,8 %), Іспанія (226 ліцензій, або 10,6 %), Австрія (217 ліцензій, або 10,2 %). Частка екомаркованої продукції в цих країнах суттєво переважає відповідні частки за цим показником інших країн, що в сукупності становить майже 75 %.

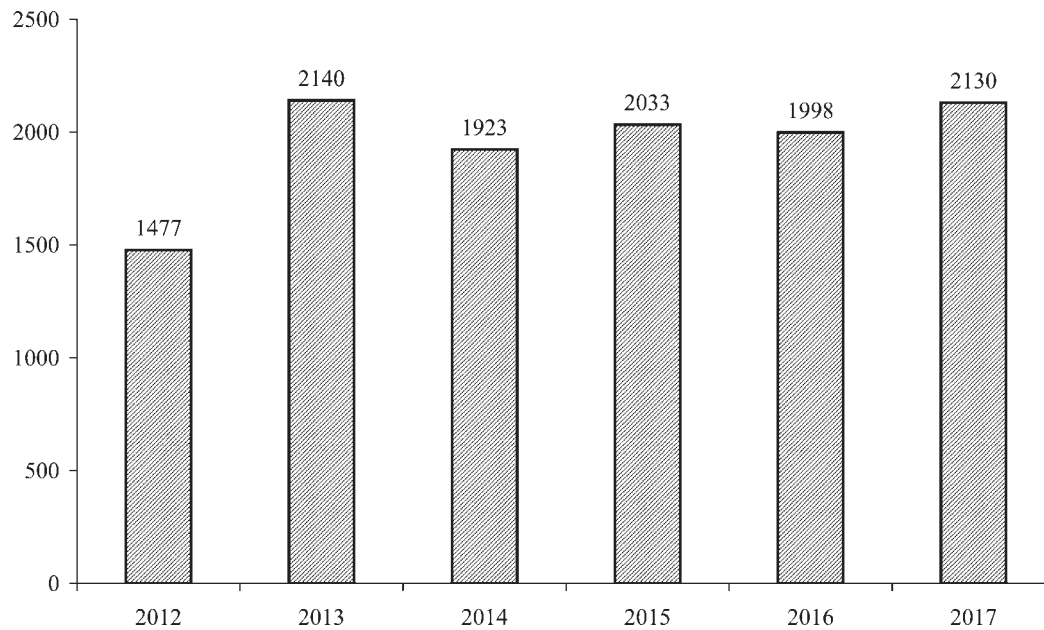

Рис. 1. Динаміка кількості виданих ліцензій на право використання екомаркування за 2012–2017 рр. (складено автором на основі [5])

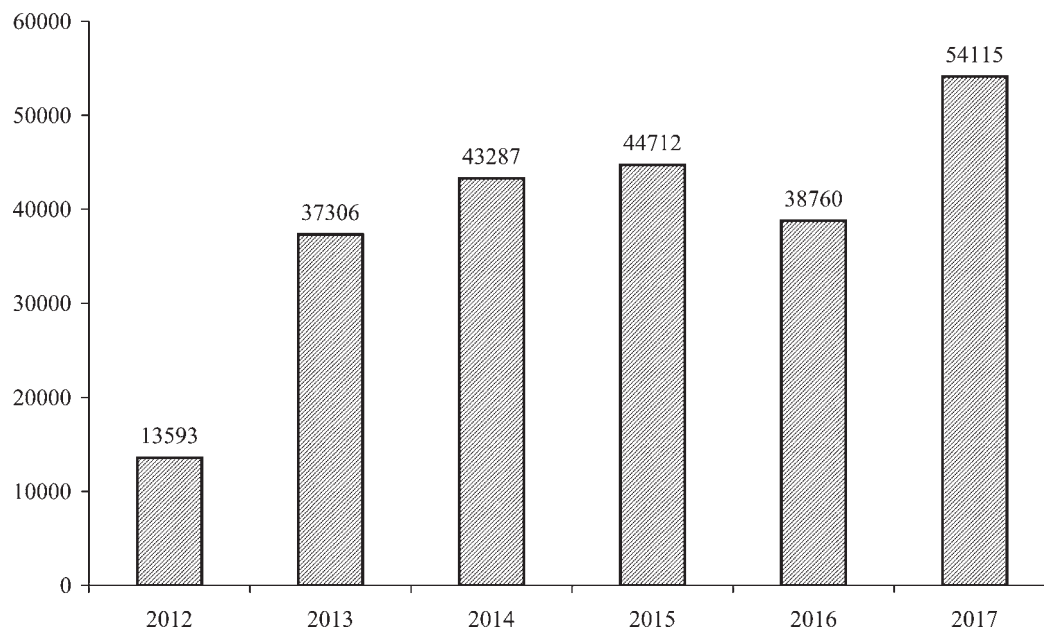

Рис. 2. Динаміка кількості найменувань екомаркованої продукції за 2012–2017 рр. (складено автором на основі [5])

У решті держав ЄС частка таких товарів та послуг є незначною, а Ісландія не має екомаркованої продукції взагалі. Серед країн Східної Європи достатні показники за критерієм кількості сертифікованих найменувань продукції має Польща (974 найменування).

Як свідчить європейська практика, пріоритетними групами товарів та послуг, на які найбільш активно поширилась система екомаркування, за кількістю сертифікованих найменувань товарів та послуг є лаки та фарби (44 %), тонкий папір (15 %), копіювання та поліграфічний папір (8 %). Далі в залежності від їх ваги у загальному обсязі йдуть такі групи, як тверді покриття, мийні

засоби та текстиль. За показником числа отриманих ліцензій перше місце посідають туристичні та готельні послуги (34 %), універсальні мийні засоби (14 %), тонкий папір (7 %).

Для порівняння: в Україні на кінець 2015 р. 54 вітчизняних компанії були власниками 85 діючих сертифікатів на свої товари та послуги, з яких у 2015 р. видано 17 сертифікатів. Товарними групами з найбільшою кількістю сертифікованої продукції для нашої держави є будівельні матеріали, продукти харчування, побутова хімія. Ці показники свідчать про необхідність поширення програм екологічного маркування вітчизняної продукції з урахуванням вимог ЄС та підвищення ролі ста-

лого виробництва і споживання у суспільстві. Як результат, вважаємо, що зростання кількісних показників, що характеризують сферу екологічної сертифікації продукції в державі, у свою чергу, призведе до позитивного впливу на низку показників (індексів), що характеризують рівень розвитку національного господарства, а саме:

— індекс сталого розвитку (у частині індикаторів, що характеризують екологічні аспекти сталого розвитку);

— індекс людського розвитку (у напрямі «екології» життя);

— індекс технологічного розвитку (шляхом покращення складової відносної конкурентоспроможності національної економіки на міжнародному ринку, зокрема через вдосконалення системи стандартизації і сертифікації);

— індекс інноваційних можливостей (через зростання числа впроваджених екологічних інновацій);

— індекс глобальної конкурентоспроможності (шляхом опосередкованого впливу на показники, що характеризують міжнародну торгівлю) [3].

Враховуючи необхідність впровадження Директив Угоди про Асоціацію Україна — ЄС у частині екологічної політики у вітчизняну практику можливим є запозичення таких елементів:

— залучення громадськості до процедури екологічної сертифікації на етапі оцінювання відповідності продукції вимогам екологічних стандартів;

— стимулювання сталих державних закупівель (так, законодавством ЄС щодо екологічних стандартів передбачаються державні закупівлі тільки товарів та послуг, що пройшли добровільну екологічну сертифікацію);

— стимулювання екологічної відповідальності вітчизняних виробників продукції (шляхом зменшення податкового навантаження тощо).

Висновки. Таким чином, у ході дослідження було виявлено, що порівняно із зарубіжною практикою в Україні система сертифікації та екомаркування перебуває ще на етапі свого становлення. На основі виявлених недоліків і проблем роботи екологічної стандартизації та сертифікації в Україні та ЄС доцільним є повна імплементація нормативно-правових актів за європейським аналогом.

Також необхідним є прийняття на законодавчому рівні примусового проходження процедури екологічної стандартизації та сертифікації продукції та контролю за її достовірністю. Це слугуватиме формуванню ефективної законодавчої бази європейського рівня і створенню реально-

го правового поля для забезпечення рівних умов функціонування суб'єктів господарювання органічного напрямку, що у свою чергу, буде сприяти підвищенню рівня екологічної безпеки країни та здоров'я нації, включаючи майбутнє покоління.

Література

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року : Закон України № 2818-VI від 21 грудня 2010 р. [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2011. — № 26. — С. 218. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>.

2. Охорона довкілля в Угоді про Асоціацію між Україною та ЄС : доповідь [Електронний ресурс] / Громадянське суспільство Україна — ЄС. — Брюссель, 2017. — Режим доступу : https://issuu.com/irf_ua/docs/dovkilliafin6_1.

3. Віхорт Ю. В. Екологічна сертифікація та маркування як інструмент регулювання національної економіки [Електронний ресурс] / Ю. В. Віхорт // Практика та досвід: економічні науки. — Режим доступу : http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2018.pdf#page=30.

4. Москаленко К. С. Екологічна стандартизація і сертифікація порівняння України і ЄС [Електронний ресурс] / К. С. Москаленко // Молодий вчений : науковий журнал. — 2018. — № 1 (53). — С. 525. — Електронна версія за адресою <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/18308/1/%E2%84%961%20%2853%29%20-%204.pdf>.

5. Ecolabel. Facts and Figures [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ec.europa.eu/environment/ecolabel/facts-and-figures.html>.

References

1. *Pro Osnovni zasady (strategiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2020 roku.* (2011). [About the Basic Principles (Strategies) of the State Environmental Policy of Ukraine for the Period till 2020]: Law of Ukraine No. 2818-VI. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2818-17> (in Ukr.).

2. *Okhorona dovkillia v Uhodi pro Asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YeS: dopovid.* (2017). [Environmental protection in the Association Agreement between Ukraine and the EU: report]. Retrieved from https://issuu.com/irf_ua/docs/dovkilliafin6_1 (in Ukr.).

3. Vihort, Yu. V. (2018). *Ekolohichna sertyfikatsiia ta markuvannia yak instrument rehuliuivannia natsionalnoi ekonomiky* [Ecological certification and labeling as a tool for regulating the national economy] Retrieved from http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2018/9.pdf (in Ukr.).

4. Moskalenko K. S. (2018). *Ekolohichna standartyzatsiia i sertyfikatsiia porivniannia Ukrainy i YeS.* [Ecological standardization and certification of comparison between Ukraine and the EU]. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/18308/1/%E2%84%961%20%2853%29%20-%204.pdf> (in Ukr.).

5. *Ecolabel.* (2017). [Facts and Figures]. Retrieved from <http://ec.europa.eu/environment/ecolabel/facts-and-figures.html> (in Eng.).